

**Обяснение на имплицатурите на разговора с хипотезата за
степенуваната очевидност**

Елена Теофилова Цветкова

Институт по философия и социология – БАН

elenattsvetkova@gmail.com

**Explanation of the Conversation Implicatures with the
Graded Salience Hypothesis**

Elena Teofilova Tsvetkova

Institute of Philosophy and Sociology, BAS

elenattsvetkova@gmail.com

Резюме:

В този текст се разглежда теорията на Грайс за имплицатури на разговора с оглед на прехода между буквално значение на израз и имплицитно значение. Приемайки позицията, изразена в хипотезата за степенуваната очевидност, се обяснява, че в някои случаи преходът от това какво казва говорещия към това, което иска да се разбере от слушателя, се основава на очевидно значение на изразите, които използва. Обръща се специално внимание на изрази, които имат повече от едно очевидно значение, с цел да се покаже, че дори когато контекстът играе роля в разбирането на един израз, това значение пак може да се възприема като следствие от социолингвистични конвенции.

Abstract:

Grice's theory of conversational implicature is discussed in this article with an emphasis on the transition between the literal meaning of an expression and the implicated meaning. Assuming the position expressed in the graded salience hypothesis, it is explained that in some cases the transition from what the speaker says to what he wants the listener to understand is based on the salient meaning of the used expressions. Special attention is paid to expressions that have more than one obvious meaning, in order to show that even when the context plays a role in the understanding of an expression, this meaning can still be perceived as a result of socio-linguistic conventions.

Според прагматичната философия конкретните значения на думите и изреченията са въпрос на конвенционални правила, които могат да се разберат и разкрият в контекста на комуникацията и намерението на говорещия – позиция, силно застъпена в теорията на Грайс за имплицатури на разговора. В отношенията между един знак и онова, което обозначава, се взема под внимание и ролята на интерпретиращия знака, т.е. този, който го употребява, и този, който трябва да го разбере. Грайс разглежда това как едно изречение изразява със своето значение намерението на говорещия относно реакцията/ответно действие, което трябва да предизвика у слушателя. Т.е. това, което слушателят схваща от начина, по който нещо е казано или от контекста на изказването, а не толкова от това какво точно е казано. Тук се появява и разграничението между значение на изречение и предназначение на изречение (intended meaning) или изговорено значение (speaker's meaning). В тази статия поставям въпроса дали участието на изрази, които имат няколко очевидни значения (спрямо контекста), не опосредява

схващането на имплицитното съдържание на изречението, т.е. схващането на изговореното значение, а не само на буквалното значение на изречението.

Моята позиция е базирана на хипотезата за степенуваната очевидност (GSH – graded salience hypothesis), така че в рамките на една импликатура на разговора преходът от онова, което говорещият казва, към онова, което разбира слушателят, се основава на такива очевидни значения на думите. За разлика от конвенционалните импликации, импликациите на разговора са базирани не на лексикалното значение на изразите, а на най-очевидното значение, което понякога може да е лексикалното. Важно е да се отбележи, че казаното не противоречи на схващането на Грайс за въведеното разграничение между конвенционални и импликации на разговора, защото очевидното значение на една дума е обвързано с контекста, социолингвистични конвенции и дори личния житейски опит на говорещия и слушателя. { 1 }

Грайс приема като предпоставка, че трябва да се разграничи това, което се казва от това, което се имплицира (implicated) с изказването; както и да се разграничи онова, което е част от конвенционалното значение на едно изказване и кое не е. (Grice, 1989: 41) Това, което нарича импликатура на разговора, според него е инстанция на независими от контекста прагматични следствия. Импликациите служат за постигане на различни цели: кооперативна комуникация, поддържане на добри социални отношения, подвеждане без лъжа, стил на изказа и словесна ефективност. В някои случаи конвенционалното значение на думите спомага да се разбере какво точно се имплицира с казаното – при конвенционалните импликации. Импликациите на разговора са пряко свързани с контекста на речевата ситуация. За импликатура на разговора може да се говори, ако в рамките на един речеви акт говорещият произнесе изречение, което нарушава комуникативната норма. Грайс изхожда от предпоставката, че говорещият, следвайки принципа на кооперативност, нарушава някоя от неговите максими и слушателят е принуден тогава да търси допълнително значение към казаното от говорещия. Принципът на кооперативност Грайс формулира приблизително така: допринеси това, което се изисква от приетата цел на разговора, от което следват четири максими (Grice, 1989: 27-28):

Максима на качеството: Направи своя принос истинен; не казвай това, което мислиш, че е неистинно или неоправдано.

Максима на количеството: Бъди толкова информативен, колкото се изисква.

Максима на отношението: Бъди релевантен.

Максима на маниера: Бъдете забележими; така че избягвайте неяснотата и двусмислицата и се стремете към краткост и ред.

Той ги разглежда като основни правила, които насочват кооперативен разговор. При използването на импликатура говорещият трябва да го направи така, че слушателят да може да разбере, т.е. говорещият трябва да се съобрази със значението на думите, които използва; контекста; принципа на кооперативност и максимите; други релевантни фактори. Тогава например, ако говорещия изкаже непълна пропозиция, което нарушава максимата за количество, това означава, че слушателят трябва да разбере/ да открие с какво да се допълни изказването, така че то да има значение, но без да нарушава някоя от останалите максими. Прагматиката може да спомогне за попълване на лисващи глаголни фрази или номинални фрази, където не се изказва цяло изречение. Например, ако пристигне писмо и аз възкликна: „Мадагаскар!“, става ясно, че имам предвид, че писмото е от Мадагаскар, а не, че там има лемури. (Green, 2007: 426) Аналогично, ако наблюдаваме камион, който се удря в покрива на тунел и кажем „Не е достатъчно висок.“, се разбира, че това изказване се отнася до тунела, а не до камиона или до нещо съвсем друго.

С разграничаването на конвенционални импликатури от импликатури на разговора, Грайс иска да въведе разграничение между конвенционално /лингвистично/ значение на изразите и значение, зависимо от контекста. В тази статия искам да илюстрирам с примери, че има значение на изрази, което макар да се определя от контекста или да е придобито в следствие на инстанции на употреба на този израз, то е конвенционално именно в такъв контекст/в рамките на такава употреба, макар да не е лингвистичното значение на този израз. Това са например изрази, които имат фразеологично значение, изрази, които имат и жаргонно значение, и пр. Хипотезата за степенуваната очевидност дава добро обяснение на този феномен, разкривайки как е възможно изрази да имат две еднакво очевидни значения, които да се схващат почти непосредствено от говорещите даден език.

Преди да разгледам други примери за импликатури и преходът от буквалното значение на изказване към имплицитното, ще обясня какво е хипотезата за степенуваната очевидност. Според нея лингвистичен стимул активира всички семантични свойства на един израз, но и всички стереотипи, които се свързват с тях. Това, колко бързо ще си направим асоциация със стереотипите, свързвани с една дума, зависи от тази очевидност. Очевидността в този смисъл е функция от това, колко добре знаем думата, т.е. нейното значение; нейната конвенционалност; колко често този израз се употребява именно в такъв смисъл. Очевидните значения на думите първо се достигат автоматично и после се променят, ако има случай с несъвпадение с контекста. Такива очевидни значения са определени от фактори като предходен опит с дадена дума или израз, колко добре сме запознати с тази дума и колко често сме се сблъскали с употребата ѝ. (Kecskes, 2004: 309) Очевидните значения са привилегирани значения, съхранявани в съзнанието на индивида в определено време и определена комуникативна общност, т.е. те са изцяло контекстуално зависими. Контекстът работи независимо в първата фаза на обработка, той става ефективен единствено постлексикално. Има значения, които са по-очевидни от други, защото са по-лесно избирани в конкретна категория. Очевидността е там, където се срещат употребата и структурата. Очевидно значение означава най-вероятното значение на една лексикална единица от набор възможни интерпретации, базирано на предишния ни опит с даден израз в сравнително подобен контекст. Освен това очевидното значение на едно понятие може да се промени, в случай, че средата, общността или нещо друго се промени, свързано с употребата на този израз. Най-очевидното значение включва стандартен контекст, в който дадена лексикална единица се появява често, на базата на която изграждаме очаквания какво може да се случи или да не се случи, на която е базирана и нашата способност за разбиране на света, който ни заобикаля. От гледна точка на хипотезата за степенуваната очевидност няма значение дали най-очевидното значение на един израз е неговото буквално лингвистично (речниково) значение, или преносното значение на този израз, или жаргонното му значение. Така например при фразеологичните изрази (Kecskes, 2004) тяхното преносно значение се схваща, без да се мисли за буквалното значение, защото именно преносното значение е по-очевидно, то се използва по-често.

Има случаи на изрази, чието лингвистично значение е обогатено с прагматичен смисъл в степен, в която това става конвенционалното значение на този израз – то става очевидното значение. Така например в социална ситуация, в която посрещаме гости и им посочваме маса, отрупана с храна, ако им кажем „Обслужвайте се!“, ние нямаме предвид, че не искаме ние да помогнем на гостите и да им сервираме храна, а че предоставяме правото на избор какво точно да си вземат и колко на тях, тъй като те могат по-добре да преценят за себе си. Гостите схващат именно това, че ние ги каним да си вземат каквото и колкото решат, а не, че не желаем ние да им сервираме храната.

(Kecskes, 2004: 314) В случая опитът ни с този израз допълва нашето разбиране за имплицатурното значение. Този пример може да се схване като нарушение на максимата за количество и слушателите трябва да схванат неизказаната част от това изречение, но това се случва благодарение на социални конвенции, които са станали част от значението на израза.

Хипотезата за степенуваната очевидност твърди, че различни лингвистични изрази (повече или по-малко очевидни) могат да бъдат схванати чрез различни (паралелни, последователни, директни) процеси. (Kecskes, 2004: 320) Директното обработване се прилага, когато говорещият цели да предаде силно очевидно значение. Тогава това значение се възприема директно, без да се налага да се обмислят останалите по-малко очевидни значения на даден израз. В такива случаи не се гледа първо контекста, а по-достъпни данни - нашият опит с даден израз и знанието ни за неговото най-очевидно значение. Това важи с особена сила при фразеологичните изрази.

Паралелно обработване се случва, когато има повече от едно очевидно значение. Конвенционалните метафори, чието метафорично и буквално значение са еднакво очевидни, се обработват паралелно метафорично и буквално. Тук контекстът играе съществена роля при обработката на израза, за да разберем значението му. Ако вземем за пример изразът „Какво не ти е наред?“ и го разгледаме в следните две ситуации:

А: Ела да пийнем по нещо.

Б: Не мога, докторът не ми позволява.

А: Какво не ти е наред?

Става ясно, че А се интересува от здравето на Б, защото изказването на Б ни дава контекст, че лекар е забранил алкохола, което навежда А на мисълта, че Б има здравословни проблеми. В друга ситуация контекстът води до това говорещият да използва израза в неговото метафорично значение:

А: Ела да пийнем по нещо.

Б: Не мога, майка ми не ми позволява.

А: Какво не ти е наред?

Когато говорещият цели да предаде по-малко очевидно значение на един израз схващането включва последователно обработване. При този случай по-очевидното значение се схваща първоначално, преди да се възприеме значението, което говорещият цели да предаде. Ето пример:

(Джон е паднал в дупка и говори с приятел):

Джон: Боб, извади ме от тази дупка, моля те. Подай ми ръка!

Боб: Добре, ще се обадя в пожарната.

Джон: Недей, просто ми подай ръката си.

Изразът „Подай ми ръка!“ има преносно значение „помогни ми“, което е по-очевидно от буквалното, макар да може и да се използва в буквалния си смисъл. Този разговор показва, че недоразумение се появява от това, че Боб схваща преносното значение, а не буквалното, защото в тази ситуация и двете интерпретации изглеждат релевантни. Може да се направи паралел, че когато Грайс говори за конвенционални имплицатури, той визира случаи на директно обработване. Тук искам да обърна внимание, че има случаи на имплицатури на разговора, при които става дума за паралелно или последователно обработване. Това означава, че значението на изразите, което се схваща в такива ситуации, е конвенционално, макар и да не е лексикалното значение.

Принципът на кооперативност на Грайс предполага, че ние целим да се изказваме максимално точно и ясно, така че да ни разберат. Имплицатурите възникват именно когато се наруши някоя от максимите, произтичащи от този принцип, но въпреки

нарушаването на тези правила, ние се разбираме. Има примери на имплицатури, които са следствие от нарушаването на максимата за качеството и такива са например иронията, метафората. (Grice, 1989: 32) Ако разгледаме изказването „Той е слънцето в живота ми.“, говорещият изглежда иска да каже, че слушателят (към който се обръща) е много важен човек за него, но също така, може да се предположи, че той има предвид това изказване иронично, т.е. той (говорещият) изобщо не харесва тази личност. От контекста на речевата ситуация можем да разберем дали това изказване е ирония или не. Извън контекста все пак става ясно, че говорещият не нарича някого небесно тяло, представляващо кълбо от газ. Тук преходът между лексикалното значение на изказването и значението, което говорещият иска да придаде, се прави на основанието на очевидното значение на израза „слънцето в живота ми“ спрямо контекста на речевата ситуация.

Примерите, при които е нарушена максимата за релеванност, показват защо можем да говорим за конвенционално значение на изрази при имплицатурите на разговора. Нека разгледаме този диалог:

А. Хайде да излезем довечера.

Б. Уморен съм.

От една страна отговорът на Б може да се разбере буквално, но може и да се предположи, че всъщност казвайки „Уморен съм.“, Б иска да даде да се разбере, че не иска да излиза с А тази вечер (или изобщо). Тази ситуация е пример за такива изрази, които имат две еднакво очевидни значения и извличането на значението, което говорещият иска да изрази, следва да се съобрази с контекста на речевата ситуация. Говорещият разчита, че слушателят ще разбере какво точно иска да каже и ще схване имплицитното значение. Според Грайс това значение на израза „Уморен съм.“ не е конвенционално, защото в друг контекст, „Уморен съм.“ няма да се приеме като отказ за излизане, т.е. имплицитното значение в различните контексти не е конвенционално. Но хипотезата за степенуваната очевидност показва, че има изрази, чието преносно значение е също толкова очевидно (в този смисъл и конвенционално) колкото тяхното буквално значение. Изразът „Уморен съм.“ придобива жаргонно значение на отказ, което обаче е следствие от социолингвистични конвенции, докато изглежда под „конвенционално значение“ Грайс разглежда само примери, които имат едно и също значение независимо от контекста.

“Тази страница е затворена.” е пример за фразеологичен израз, чието преносно значение е по-очевидно, но при определен контекст (при налична книга пред нас да речем) буквалното значение би било възприето по-напред. Аналогично, такива извинения като “Уморен съм.” са продукт на социолингвистични конвенции, като при определен контекст се възприема значението на учтив отказ.

Друг пример за имплицатура на разговора, при който изглежда е нарушена максимата за релеванност, е:

Петър: Искаш ли кафе?

Мария: Кафето ще ме събуди.

От този отговор Петър може да заключи, че Мария иска да му каже:

- 1) Мария не иска кафе.
- 2) Мария не иска да стои будна.
- 3) Кафето ще бъде причина Мария да остане будна.

При стандартни обстоятелства, отговорът на Мария ще се разбере по-скоро като (1) отколкото като (3), макар и това значение да е имплицитно съдържащо се в нейното изказване. (Sperber & Wilson, 1989: 35) Освен това, по-често при такива ситуации говорещият иска да изрази именно (1), а не (3). Това, че Петър ще разбере, че Мария не

иска кафе, което е именно целта на нейното изказване, показва, че в този контекст този отговор – „Кафето би ме събудило.“ има очевидното значение „Не искам кафе.“

Хипотезата за степенуваната очевидност може да се прилага, за да се преразгледат различни проблеми, които се срещат в рамките на прагматичната философия. В този текст, прилагайки я към теорията за импликатури на разговора на Грайс, се показва, че има основание за прехода между буквалното значение на едно изречение и това, което говорещият цели да изрази, което не се основава единствено на контекста на речевата ситуация, а е следствие от социолингвистични конвенции. От гледна точка на хипотезата за степенуваната очевидност няма значение дали най-очевидното значение на един израз е неговото буквално значение или някое друго негово значение. В този смисъл основанието за преход от буквално към изговорено значение (speaker's meaning) на изречението е схващане на очевидното конвенционално значение на един израз, което макар да е различно от лексикалното, се схваща непосредствено от говорещите.

Бележки:

{1} *Имплицатурите на разговора* зависят от свойствата на контекста на разговора и не се определят от конвенционалното значение на изказванията. *Конвенционалната импликатура* е определена от значението на използваното изречение. Например, като кажем „Кралицата е англичанка и затова е смела.“, с тази мисъл изразяваме също така и мисълта, че „Да си англичанин означава да си смел.“. Значението на едно изречение имплицира конвенционални импликатури, но дали говорещият иска да изрази това значение, се определя от това как го използва (той може да иронизира например). (Grice, 1989)

References:

- Davis, W., 2019.** *Implicature*. Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/implicature/> [Accessed 2020 10 23].
- Green, M. S., 2007.** Direct Reference, Empty Names and Implicature. *Canadian Journal of Philosophy*, 37(3), pp. 419-447.
- Grice, P., 1989.** *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Kecskes, I., 2004.** The Role of Salience in Processing Pragmatic Units. *Acta Linguistica Hungarica*, 51(3-4), pp. 309-324.
- Sperber, D. & Wilson, D., 1989.** *Relevance: Communication and Cognition*. Second edition, 1995 ed. Oxford, UK and Cambridge, USA: Blackwell.